This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

Stanford University Libraries
3 6105 215 258 893
STANFORD LIBRARIES

NA ČEMU SMO

OD

A STARČEVIĆA

„La constitution et les loix fondamentales sont le plan sur lequel la nation a resolu de travailler à son bonheur: l' execution est confiée au prince.“

VATTEL.

ZAGREB
TISKOM DIONIČKE TISKARE
1878

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

NA ČEMU SMO

OD

A. STARČEVIĆA

„La constitution et les loix fondamentales sont le plan sur lequel la nation a resolu de travailler à son bonheur: l' execution est confiée au prince.“

VATTEL.

ZAGREB
TISKOM DIONIČKE TISKARE
1878

Digitized by Google

Digitized by Google

I

Josip II. poznade snagu i težnju Rusie, ter siguran način odoleti pogibeli koja ako joj se za vremena na put nestane, njegovoj državi moradiaše smert zadati.

On naumi iz svojih i iz turskih pokrajiuah Hervatske oponoviti hervatsku kraljevinu, i nje krunu kojemu rodjaku svojemu poveriti. A za osigurati se od iztokosevera, on nakani osloniti se na narodnosti poljačku i česku. Sebičnost udvornikah, neznanje, kratki vid državnikah, tašta predsuda narodnosti, i smert cara Josipa nedopustiše izvesti one osnove.

Da bude Josip II. ili koj vladar za vremena izveršio one zamišljaje, narod hervatski, kroz vekove velik i preznamenit, otevši se tudju duhu kojim ostali narodi odbijaju, živivši svojimi življi; nu prevelikim vlastelinstvom iztergan, neimav znatna suseda, nenašav skoro svamoguća muža koj bi bio prejaka narodna uda u jedno državno telo složio, zato izudjen, samu sebi odtudjen i oslabljen, ovaj narod pod svojim zakonitim vladarem, nemorajuć svoje probitke podlagati tudjoj koristi, ni vojevati za rata proti izvanjskomu, za mira proti domaćemu krivorotnu neprijatelju, nego nadtečuć se sa svojim kraljem u radnji i požertvovanju za obćenito dobro, u svojoj velikoj i blagoslovljenoj domovini, svojim umom

*

Digitized by Google

i desnicom svojom bio bi se preporodio i dobio veličanstvo koje ga medju narodi zapada. Pasmina slavoserbska, koja propada sama od sebe, i prem ju neprijatelji Hervatah galvaniziraju, bila bi već davno u slobodi i uz bujan život naroda izniknula. Tudje narodnosti, u Hervatsku nacepljene, bile bi se u hervatskoj narodnosti raztopile, kako no se raztopiše sve, dok je Hervat snage i ponosa imao. Bulgari, u svom deržavnu zametku grana Hervatah, ter zato i padnuvši oslabljenjem Hervatah, bili bi se s vremenom pomešali u svoju kerv. Ostali susedi naši, ili bi bili s nami sporedili u slobodi i napredku, ili bi bili sami po sebi izčeznuli ter narodu života mesto ustupili.

Iztočno pitanje ili nebi bilo u javnost došlo, ili, ako bi se bilo izleglo, bio bi Hervat rešio na korist svoju i time i čovečanstva.

Udo Poljakah Austrie bilo bi pritegnulo i oslobodilo ostalu svoju bratju. Narod češki, upodpunjen po svojoj narodnosti, u slobodi, bio bi ponovio i usaveršio svoju prošlost ter začeo i razvijao snažnu budućnost. Pa bilo da slobodna volja i korist narodah slože jedinstvo, bilo da iz iste prejasne obitelji neodvisni vladari upravljaju srećne narode iz Sarajeva, iz Varšave, iz Piacenze, iz Frankfurta, iz Beča, iz Praga, iz Budima: na svaki onaj način, sudimo, stanje i narodah, i čovečanstva, i dinastie, bilo bi pogodnie nego je uz današnje obstojnosti.

II

Od ove Hervatske i od Ungarie biaše velik del pod Turčinom. I nikada se ovi narodi nepobuniše proti Turčinu, nego često proti svojim domaćim vladarem. Pače, biaše slučajah da su se ne samo kmeti, nego i plemići,

Digitized by Google

rodjena gospoda, prosta od štibre, kraljeva bratja, svoje volje Turčinu podlagali, ter kad ovaj ode, mnogo je puka s njim odselilo, i s njim složno vojevalo, proti našim „osloboditeljem“.

U istinu, izselivanje iz Turske uvek biaše slobodno. Dakle, da bude n. p. u Serbii samo malo gorje nego u Bosni, kerstjani Bosne, bar poradi vere, bili bi već davno Serbiu napučili. I nut, osim težkih krivacah, nebiaše i nije iz Turske izseljenikah.

U Turskoj biaše kovan novac, a drugde, koliko puk štetuje na papir-novcu. Kerstjani Turske, mužkarci od 24. do 40. godinah, odkupljuju se od vojničke službe sa 1 for. 50 n. na godinu, a taj bi se iznos, drugde, veselo deseterostručio. Iz prihoda Turske vidi se, po razmerju zemlje i dušah, neznatnost državnih štibrah, a daće vlastelinom biahu još neznatnie, idjahu bo iz pogodbah koje uz velike zemlje a malo puka moradiahu kerstjanom prekoristne biti. Sve vere biahu slobodnie nego u ijednoj kerstjanskoj državi Europe. Škole dizati ter u nje po volji namestjati učitelje i predavati nauke, biaše slobodno, dok se one nepokazaše ognjištem urotah i bunah proti državi.

Redki su kerstjanski puci koji imadoše pučkih učionicah koliko Bulgari, srednje učionice i sveučilišta, i po tudjih zemljah, prosto biaše kerstjanom polaziti, što je drugde više ili manje zabranjeno.

Glavna nesreća kerstjanah dolaziaše od njihova duhovničtva, osobito iztočne cerkve. Gerk bo kupuje patriarkat od velikoga vezira, biškupi, svoje časti od patriarke, niži duhovnici svoje časti i mesta od biškupah; puk mora sve ove kupovnine platjati, i često biva da kuća više platja popom nego državi i vlastelinu. Duhovničtvo, iztočne cerkve, i samo neuko, u duhu gerčtine, ne samo negleda koliko bi i moglo puk na dobro podučiti, nego

Digitized by Google

mu poderžava i razjaruje meržnju proti Muhamedovcem: ovaj puk smatra zadušbinom, Muhamedovcu makar kako škoditi. Muhamedovci slede nauk da je ovaj život samo putovanje, zato nemare za sjajne sgrade, oprave svakdanje, izabrana jila, itd.: dosta im je da je celo i čisto. Kerstjanin, vidiv drugde lepu kuću ili opravu, a nevidiv nevolje koje se u njih sakrivaju, ako hoće načiniti si onakovu kuću ili opravu, nemože, jer vlastelin odmah diže zakupninu i izmišljava daće, osvedočen da kerstjanin ima novacah, kad ih može na onakove stvari trošiti.

Svaka promena koju su kerstjani zahtevali, smera samo na njihovu nesreću. Godine 1848. zahtevaše, medju ostalimi, da sami vlastelini odvažaju žito i seno što im ga kerstjani morali davati. Sastav se s Ivanom Jukićem, glavnim hodkarom upitam ga: koja vas je nesreća putila onu točku zahtevati? Dosada ste davali što i koliko ste hteli, vlastelin bez potrebah, biaše zadovoljan.

— A od sada, kad on dojde i vidi, koliko imate, morati ćete davati po pogodbi.

— Ta će vam prošnja biti uslišena u Carigradu, i kao da su vam ju vlastelini nadahnuli. „Samo neka nam ju uslišaju. Što bi one blezge nadahnule. Nije li ti dosta da im moramo davati, van da im još i vozimo? Ali ti si u tih stvarih zasukan, i s tobom nije razgovora“.

Medju prošnjami što ih kerstjani godine 1862. prikazali europejskom povereničtvu, dolazi i ova: da sami kerstjani voze vlastelinom ono žito i seno. Nad tim mnogi uzdahnu kako je sirotinja raja krotka, potištena, satervena.

Vlastelinstvo Bosne govoraše: „Bosna je naša, ne careva“, i neimadiaše skoro nikakovu dužnost naprama carstvu. Turčin odluči i ovo vlastelinstvo podložiti, ter odpravi Omer-pašu. Opet — i zadnji put, — sastadoh se

Digitized by Google

s Jukićem. Dok se poljubismo, vrisnu: „odsada će i age platjati štibru“.

— Neveruj, odgovorim, nego vi ćete platjati za se i za nje.

Da ste ljudi, vi bi se složili s agami, pa proti tudjincu. Ako bi se obranili, a mogli bi da svojski hoćete, age bi u vami opazili ljude, pa bi se s vami pogodili, na korist svoju i vašu.

Agi je Anatolac, Turčin tudjinac kako i meni Nemac, prem je tvoj aga s Turčinom, prem sam ja s Nemcem iste vere. Ako padnu age, vi padate još dublje. „Je-li pravo da on ima sve a neplatja ništa, a da mi platjamo sve a neimamo ništa?“ — O pravu nerazpravljamo, nego što misliš, ako tvoj aga bude morao štibru platjati, da on neće od iste zemlje koju držiš, veću daću zahtevati? „Ti si gorji od Turčina, nitko drugi nemisli kako ti mtsliš“. Odkada su vlastelini Bosne pod štibrom, kerstjani im davaju mnogo više.

K dosadanjemu nacertu pridajmo različnost verah i pasminah, na jednoj strani stalnost, na drugoj večnje burkanje, onde ponos i gospodstvo, ovde ustarano podloznictvo s čedi navistju i herdjom: uz ove obstojnosti, ni u Turskoj nemogaše biti bez tervenjah, ogorčenostih i meteža. Nu kraj svega toga, medju svimi deržavami kroz vekove, najmanje kervavih smutnjah i prevratnih težnjah biaše u Turskoj, dok se k njoj Rusia neprimaknu.

III

1829. pisa car Nikola kralju Karlu X.: „ovaj moj list nije pismo od vladara na vladara, nego od velika naroda na velik narod. Vi neimate granice, i zato niste

Digitized by Google

deržava perve veličine. Uzmite granice Rajne, Alpah i Pireneah pak je Francezka složena. — — Ja moram zauzeti Carigrad, za dobiti tri vrela bogatstva: poljodjelstvo, oberte i tergovanje, kojih mi ova dva manjkaju". — —

Prie kakova poldruga veka imala je Rusia kojih 5,000.000 dušah, danas ima ih preko 80,000.000. Drugde, nikada se narod i deržava, u tako kratko vreme nepovećaše. Tu je različnih pasminah, jezikah, verah, stupnjah prosvetlenja, smese kakove ni kod Rimljanah nebiaše.

Ta razrožna množina, uz premnoge zapreke, u tako malo vremena nemogaše se u jednu celost stopiti. Uz mnogo dobra tu mora i zla mnogo biti.

Ali svu ovu neizmernu herpu dušah vlada, drugda i oživljuje samo jedan duh: Ruština. U toj pučini različnih živaljah, o ustavu nemogaše govora biti, i razumni neželiše ga. Svaki narod utelovljen Rusii, osim Poljakah koji se sami najvećma upropastjuju, napreduje bar kao ljudi, u nekojem pogledu. Zato je Rusia jedina obrazujuća deržava Europe, i zato se utelovljeni narodi raznarodjuju lakše neg igde drugde.

Ruski vladari negaze reč zadanu svojim narodom. Dakle, dok ovi vladari nemogahu dati pravi ustav, dok neće da narod obsenjuju, a dok mnogi Rusi vapiju za slobodom; što biaše naravnie od obične deržavne doskočice: narod odbiti da nemislí o svojih stvarih, i zabaviti ga stvarmi izvanjskimi? U tom pogledu Turska biaše najpogodnia.

Rusia je, danas jedina deržava koja ima svest o svojem poslanstvu: o razširenju svoje vere i narodnosti. U tom su, bez iznimke, svi Rusi složni. Ni za ta dobitja nebiaše priličnie zemlje od Turske.

Takojer u Rusii je slavoserbske pasmine. Ova je pasmina, kako i drugde, koliko herdjava, toliko nemirna.

Digitized by Google

Njoj nije do slobode ni do prosvetlenja; nje, kako ni nemačke pasmine, neprima se znanost, ona po naravi, nemože misliti, njezin duh odbija svaku plemenitu i uzvišenu misao: ona ostaje barbarska, i slepo herli na promene i na osvojenja. Ta je pasmina u Rusii velika, i vladari Rusie, moraju joj drugda popustjati. Gde? Dosada nigdje priličnie nego u Turskoj.

K ovim činiteljem ruskih napadanjah na Tursku pridružuju se i najglavnii, taj priznavaju ne samo Rusi nego i Nerusi razumni. Rusia, medju kerstjanskimi deržavami bar na broju dušah i na prostoru najvećja, ogradjena je tako, da svoj prirad i prerad nemože prodavat, a za začepiti svoje potrebe kupovat, van kroz druge ruke. Takovo stanje terpi samo onaj narod koj ga nemože na svoju korist okrenuti. Rusi nisu taj narod.

Osim cerna i sredozemna mora, za tergovanje Rusie, nebiaše prikladnie prilike. Dakle i tu, pròti Turskoj. One navale Rusie na Tursku mogu s vremenom prestati; ove u naravi, u zemljopisnu položaju ukorenjene bude nestati kad Rusia svoju sverhu postigne, ili se osvedoči da ju postignuti nemože.

Na onaj predlog cara Nikole odgovori Karlo X. „Vaše Veličanstvo nudi mi stan, kojega ključe želite u vašemu žepu prideržati".

Kad je tako mislila jaka i udaljena Francezka o Rusii u Iztoku, kako imadiaše o njoj suditi neposredan raztrešen sused Rusie?

Ako Rusia nije načinila, ona je doista posvetila II. članak gerčkoga ustava od 1822. koj nosi: „Pod novom narodnostju gerčkom razumevaju se svi stanovnici carstva turskoga, koji veruju u Isusa-Kersta". Ovaj dokaz suvišan deržavnikom ikakova vida, primeren s pismom cara Nikole, mora i slepca osvedočiti, da je Rusii samo do sebe, do uništenja Turske, a da su joj vera, narodnost gerčka,

Digitized by Google

ili slavska samo sredstva. U istinu, nitko nemerzi Slave i Slavstvo, bilo pod kojim imenom, koliko Rusi, i neima netemeljitiega mnenja od onoga koje hoće da će Rusi dizat, štitit, Poljake, Hervate, Bulgare, Čehe, Serbe, ili makar koju narodnu osebnost.

Rusi će ove narode s vremenom upiti, i u tu sverhu rade. Slaboća, sdvojenje ovih naroda vuče amo Ruse i ojačuje ih. Rusi nerade o poboljšanju stanja kerstjanah u Turskoj ili drugde, to bo je uprav proti smeru Rusah, nego rade da se ovo stanje čim većma otežča, za da narodi čeznu za Rusi.

Vlade namenjenih, i kako stvari stoje, sudjenih ruskih utelovljenikah rade samo za Ruse, kad svojim narodom nedadu što ih ide.

Rusi se neće odreći svojega imena, za primiti gnjusno ime slavsko ili što je isto, serbsko. Rusi taru jezik istih Malo-Rusah, koji su zamet njihove narodnosti. Rusi su, ugovorom o miru Bukurešta, žertvovali Turskoj Serbiu, jer pokret puka biaše u francuzkom duhu.

Tako razvikana slavska Rusia, ima učenjakah svake struke; nu nepokaza Slavca, koj bi mogao uz nogu stati n. p. Jordanu, Dobrovskom, Kopitaru, Kolaru, Šafariku, Miklošiću, itd. Slavstvo je čedo Austrie, ova ga je rodila i odgojila za-da se Poljaci, Hervati i Česi puste u sanjarie, propustiv svoja prava i svoju osebnost, zada ona uzmogne ove narode terti kao Slavce koji da teže na sever, i za da ona od Zapada dobiva priznanje i pomoć proti ubitačnu življu slavstva. Slavoserbstvo, bilo kojeg oblika, po naravi vodi u Ruštinu i u njoj se razpada. A tko, kako li bi bio mogao, u Austrii, raditi očito za Rusiu? Slavoserbstvo zamenu ime, prideržav stvar.

Razvitak slavoserbstva okrenu proti Austrii, i težko da ona i danas vidi zamku koju si je sama splela. Ma-

Digitized by Google

gjari, po svojoj mogućnosti, pomagaše Austriu u tom poslu. Rusia, govoreć o ovih različnih narodih, upotrebljiva ime Slavoserbsko: ona time ubija osebnosti ovih narodah, kratkovide meči i obsenjuje; ona, bez prigovora, da uz pomoć Austrie, pripravlja svoju stvar.

Još godinah 1840—2. piša Pogodin, izaslanik ruski: „od vaše preuzvišenosti stoji, da od cara, otca svih Slavah dobijete svoticu koja bi svetu slavskih učenjakah i književnikah nov život dala ter bi bacila seme koje će s vremenom roditi plodom za pokrenuti svet. — —

Neznatne-li žertve: 25,000 srebrenih rubaljah na godinu, za sav slavski svet.“ Od onda do danas, tisuće rubaljah postale su više nego milioni; nu Austria i Magjari više učiniše za Rusiu nego Rusia sa svimi milioni. Turska, nehajstvom i neumjem, izravna Rusii put u Iztoku.

IV

Nesreća kerstjanah Turske dolazi neposredno od njihova nepoštenja, neverja, i bezdušja, ter dok su kakovi su, nemože im biti bolje, i dok im je kako im je, oni nemogu biti bolji. U nikakovu pogledu nije moguće ovako pokvaren, izrodjen puk izjednačiti Muhamedovcem, i u povesti nebiaše i nije takove jednakosti medju tako različnimi i neprijateljskimi staleži. Da bi današnji najiskrenii zagovaratelji kerstjanah Turske došli na mesto Turakah, oni bi zagovaratelji svoje štitjenike davili mnogo žestje, neg ih Turci dave. I to bi bilo sa svim pravo i u redu, u dosadanjih obstojnostih. Da se danas dopusti kerstjanom prisega ili svedočanstvo proti Muhamedovcem, sutra bi bilo prisegah i svedokah, da je aga kupio a neplatio konja, zemlju, itd., i kad bi kerstjanina uhvatili

Digitized by Google

gde ubija Muhamedovca, onaj bi prisegnuo i našao svedokah da se ovaj sam ubio za baciti krivnju na njega ili na drugoga nesrećna kerstjanina.

Od Mahmuda II. do danas, svi turski cari rade iskreno o poboljšanju stanja kerstjanah. Ali oni koji naredbe izveršuju, vide kod čina, da se one nedadu izvesti, i da smeraju samo na nesreću, na propast carstva i narodah.

Turskoj biaše udariti pravim putem, a na svu nesreću, taj neopaziše njezini prijatelji ni ona. Taj put u bitnosti biaše: nastojati da se najprie kerstjani poprave, pa za tim uvadjati popravke. U tu sverhu trebova:

Ukinuti kapitulacie i sve što ih se derži, one bo ubijaju ugled i vlast turskih oblastih, i tudjincem služe samo za buniti kerstjane. Svakoj kerstjanskoj obitelji dati stanovit kus zemlje u podpuno vlastničtvo; koja ga nebi htela, izterati ju iz carstva. Za ovu zemlju ona bi morala davati stanovit broj težakah, ili novca, dok ju ustanovljenom svotom neizplati. Dok je ikakova drugog imatka, zemlju pod ništo neprodati, osim za dobiti drugu. Onoga koj zemlju izgubi, izterati bar iz obćine. Zemlje je predosta: Muhamedovci, bar u hervatskih pokrajinah, neprekopavaju grobje, zadužbinah — vakufah ima premnogo, ima zemlje i deržava, nje bi dalo i vlastelinah.

Uvesti pučke škole, u kojih se nebi učilo o nikakovoj veri; ovu slobodnu ostaviti duhovnikom u džamiah i cerkvah; predavati u materinskih jezicih, t. j. u hervatskom, bulgarskom itd. voćarstvo, šumarstvo, poljodeljstvo, oberte, tergovanje, gospodarstvo, čist moral, turski jezik. S vremenom uvesti srednje škole, tehnike, sveučilišta. Negerke iztočne cerkve osloboditi od gerčkih duhovnikah; zapovediti da se duhovnici i one vere štogod uče; za nje i za fratre uvest učilišta; dati duhovnikom stalne plaće; biškupe obijuh sledbah sam bi car postav-

Digitized by Google

ljao; bez dovoljnih dokazah neprimati školske svedočbe Rusie ni Austrie; nedavati javne službe do onim koji su u Turskoj nauke sveršili.

Uvesti autonomiu občinah, po vremenu i županiah, i pokrajinah; zastupnike, bez obzira na veru i narodnost, postavljati ne izborom koj nemože biti bez smutnjah i ogorčenosti, nego kon što im se svojstva odrede, kockom, kako drugde biva kod porotnikah; zastupnici bi imali dobiti polakšicah, odlikovanja, plaće ili nadarja, imala bi im kratko vreme služba trajati; — sve bi se imalo upotrebiti da ta služba puku omili, da bude ugledna, da ju svatko pošten može dobiti. Danas je kerstjaninu sve isto, da-li ga drugi, osim njegova popa smatraju za poštena muža, ili za lupeža, i dok se otrese toj herdji, on je na putu postati čovek; koliko je moguće, nedopustjati prisegu nikomu, nego kroz obranike suditi; občine bi imale štibru razdeljivat, višja poglavarstva bdila bi na občine; novine bi slobodno razpravljale javne čine službenikah; i bez miloserdja morali bi krivci kako i klevetnici pedepsani biti.

Svest o vlastničtvu zemlje, daje čoveku ponos i dostojanstvo; vlastelin drugačie će suditi o vlastniku zemlje nego li može suditi o čoveku koj uz sve zloće neima nepokretna, i nije na ništa vezan; iz vlastničtva zemlje najberžje se radja ljubav domovine i pravice; drugovanje od detinstva, i kasnie derži veze ljubavi, prijateljstva, štovanja; učeć se koristne stvari, nemari se za metafizike; saznav da je drugde gorje, čovek ljubi i brani ono što ima; opaziv da od sama njega stoji dobiti ugled, čast i vlast, čovek će paziti na svoje korake i gledáti da zasluži priznanje svojih sugradjanah, i da svojimi deli pokaže se onakova za kakova želi da ga derže; kroz prosvetlenje moraju nastati ženitbe medju onimi različ-

Digitized by Google

nimi verami i pasminami; time se moraju pasmine približiti i pomiriti.

Da bude Turska za vremena udarila naznačenim pravcem i da ju zapad i Austria budu na njemu pomagali, ili bi se kerstjani Turske bili osvestili ter uz-a nju pristali, pak naučiv se služben jezik, bili bi mogli s častju i koristju obnašati službe i dostojanstva carstva, ili bi se i ovaj pokušaj bio pokazao neplodnim. U pervom slučaju bilo bi nestalo iztočna pitanja i pogibeli po zapad, u drugom, bile bi se mogle za vremena pravedno i temeljito graditi osnove za osiguranje zapada, žertvovav pasminu koja se u Europi preživila.

Poslie krimskoga rata našlo se Hervatah spremnih raditi u onom smeru, i zaiskaše dozvolju, dignuti tiskarnicu i novine u Sarajevu. Za stvar se zauzeo franceski konsul, sarajevski medjlis dopustio i preporučio, nu Carigrad zabaci, kako dočusmo, po nagovoru bosanskoga fratra u službi Austrie, ovaj bo uputi da bi to bila panslavska propaganda.

Što se učinilo u Turskoj za odbiti navalu, ili za ukloniti kerstjane od upliva Rusie? Obstojnosti govore najrazgovetniim jezikom.

V

Pogodinova izvestja, kojih 30. godinah u Rusii prepisivana, izidoše 1860. u nemačkom prevodu. To je izverstan venac milinah o Turskoj i osobito o Austrii. O Austrii vadimo samo sledeće: „Savez Austrie i Rusie još je nenaravnii nego onaj Francezke s Englezkom. — Carstvo Austrie nemože ni korak napervo — — svaki čas derhtje za svoj obstanak — narodi Austrie merze se medju se i neuzterpljivo čekaju čas da se razstave. —

Digitized by Google

Austria je poput pomazana groba ili stara derveta koje u nutri je gnjilo, prem izvana ima listja, i pervi će ga vetar s korenom izčupati Austria hoće da Slavom iz ustah jezik izčupa; tko u Austrii nezna nemački, nemože ni desetnik postati, kod Slavah je obćenito mnenje da Austrija mora propasti; najsigurnii je način: Slave uzeti pod zaštitu Rusie. — Austria je svaki dan to slabia, i težko da je jaklenia od Turske. — Carstvo Austrie leži na smerti. Austria još nerazumi Slave, i kako i Turska, stoji na zjalu propasti. — Austriu će bog pedepsati, dani su joj pobrojeni. — Austria bude propasti skupa s Turskom ili odmah za njom; ona se bude razpasti naravskim razsutjem njezinih udah — narodah. — Austria mora propasti u supor nastojanju Meternicha i Isusovacah koji bolest ni nepoznadu, i u novo vreme zanašuje se na stara sredstva. Ali prie nego propadne, može mnogo zla počiniti, ter njezino naprezanje nesmimo iz oka pustiti. — U svakom pogledu, bolje nam je Austriu imat za neprijatelja nego za prijatelja, i dok ona nije proti nami, bog nije s nami. — Rusia sa svojom pravednom i svetom stvarju, mora ili mučati, i čversto i razgovetno govoriti, a ne po austriansku motati se i previjati kao vrag pred monstranciom. — Veledušje, viteštvo, plemenitost, tako zvanu čast, to sve na kraj: Isukerstovo kraljestvo nije od ovoga sveta, — za ljude je novi, za deržave i deržavnike stari zakon, gde — no stoji: oko za oko, zub za zub. — Da turski Slavi zapadnu katoličkoj Francezkoj, protestantičnoj Englezkoj, Muhamedovoj Turskoj, jezuitičkoj, bezvernoj Austrii?! Prokleti jezuitizam Austrie sluti odkuda oluja preti.

Nebude li se već nitko naći za osvetiti Sobieskoga i cara Nikolu I. koji padoše za obranu Beča?“ — — — To ljubkostih, budi ovde dosta. Ako koj čitatelj nezna, moramo mu kazati da je Pogodin bio učitelj na

Digitized by Google

sveučilištu i deržavni vićnik, i da sva njegova pisma složena kroz mnogo godinah, izdavaju preverstnu glavu, poznalca stvarih o kojih piše, ter njegov neobičan duh ni malo neštetuje žestinom izrazah. Sada, makar ništa drugo neznali, neka čitatelji sude o odnošaju koj je medju Rusiom i medju Austriom, i neka se sete da su ova pisma došla u javnost uprav onda kad je Austria izjavila da kani stupiti na novu stazu.

Kad-no izidoše Pogodinova pisma, u Hervatskoj biaše muževah, ja medju njimi, koji razmotriv stanje stvarih dobiše osvedočenje: razvili se i razuzlali zameršaji Europe kako mu drago, po Hervate bi bilo najbolje u zakonitoj samosvojnosti ostati pod vladajućom dinastiom; obstanak ove dinastie stoji od Hervatah; obstanak Hervatah kao srećna naroda, glavno stoji od vladajuće dinastie; obstanak Hervatah i Magjarah, kao narodah, stoji od sloge koja ih ima vezati.

Istina, Talie ni Nemačke nebiaše; ali Piemont i Praizka preoteše mah tako, da svatko razuman moradiaše sjedinjenje onih narodah od dana do dana očekivati. Praizka, žestja neprijateljica slobode i narodah neg ista Austria, znadiaše hinit slobodoumje pred narodi, a pustit Austriu, kao orudje, da ih tare, dobi kod prostote velik upliv. Austria, overšitelj Rusie i Praizke, uzprotivi se svakomu napredku bez-da i jedan mogaše zaprečiti ter se i time zameri svim narodom. Ona znadiaše da je Praizka načelnik življa nemačkoga, načelnik s kojim ona nemože sporediti i koj će sam, danas, sutra uživati plod nemštine, Austria to znadiaše, pak itako, promica svom snagom samo nemački živalj kod svojih narodah.

Dok postanu Talia i Nemačka, kakovo je stanje Austrie? Taliani znadu da su Mletčani kroz vekove morali Hervatom platjati za-da ih puste na more; da je njihova obala adriatička preslaba i da se neda valjano

Digitized by Google

učverstiti; da im bez naselbinah neima sigurnosti domaće, ni bez čversta upora na ovoj obali, sigurnosti od ovih krajevah: — Taliani hteli, nehteli, moraju gledati da dobiju i razšire baštinu Mletakah. — A Nemačka, svojakavša Šlezvig koj njezin nebiaše, neće-li svojakati nekadanje svoje pokrajine? U klubko tih „nemačkih“ zemaljah smotala je Austria i hervatske pokrajine.

Rusia je Vladimiriu od nekada smatrala svojom pokrajinom; car ruski nosi naslov svih Rusiah; — današnja Galicia zvala se starinom „cervena Hervatska“, kasnie „cervena Rusia“, onda Vladimiria od osvojitelja vojvode Kievskoga; Austria, braneć onu pokrajinu od ustava što joj ga Ungaria htela dati, ojači ono svojakanje Rusie, i sceniaše da je sigurna, dok je izmislila ime Galicie. — Po smerti kralja Sigismunda Poljačka svojaka del baštine. Bude joj namenjena Pemska i kus Moravie. Česi se uzprotiviše oholosti poljačkoj. Razpra bude predana parižkomu parlamentu. Ovaj dopita, bar za vremena Poljačkoj Ungariu. Poljačka u svoj gerb metnu gerb Ungarie. Cari Rusie prideržaše naslov „kralja Poljačke“. — Car Petar I. kaza knezu Rakociu da su Magjari ruski utekavši podložnici. — Poslie Vilagoša javi Paskiević svojemu caru: „Ungaria leži pred nogami vašega veličanstva, odredjujte“. — Erdelj, i vestfalskim ugovorom, i kraljem Rudolfom, priznan samosvojnom kneževinom, činom postade udom Ungarie; većina puka, rumunjska, lišena svih pravah, primorana je, kako i srodni puk okoliša, u Bukureštu spas tražiti; a Bukurešt smatra potok Tisu narodnom granicom Rumunjske. Pa, da u tih svojakanjih nije ni sene prava, neće li se ovi svojakari složiti i pogoditi? — Pak, ako narodi Austrie nisu slobodni, srećni, složni, jaki: tko će onim svojakarom odoleti?

Mi nestezasmo deržavničtvo na naše osebe ni na naš život, nego, sudeć da stanje stvarih poznamo, prosti od

Digitized by Google

strastih, od sebičnostih, od meržnje proti narodom, zauzeti za naš narod i dinastiu svom vatrom otačbeničke ljubavi, nemareć za slepu prostotu ni za hulenje pr odanih herdjeljah, zanašajuć se na odlučenje budućnosti, mi biasmo sigurni da je ono jedina politika praktična, poštena i lahka, i samo dvojismo da li bude vremena doteći za razviti ju.

Ali još biaše jaka Francezka i na čelu joj preplemenit vladar. Biaše nade da će Magjari povestju podučeni da bez Hervatah nisu ni jedan srećan korak učinili, poznat i svoj položaj i stanje stvarih, pak okrenuti putem prava i napredka. Biaše nade da će se dinastia, predosta izkušana, oteti uplivu svojih savetnikah, kojih politika rodi gorkim plodom. Do sada deržaže se Hervati pravna načela: „na, pa daj", uvek davahu i nikad nedobivahu. Mi okrenusmo ovo načelo i rekosmo: „daj, pa na".

Drugačie raditi, sudismo, znamenova samo obsenjivati narod i dinastiu. Jer narod, osvedočen o svojoj nesakrivljenoj nevolji, saterven, bez valjana dokaza za bolju budućnost, kad bi i hteo, neima snage za uzprotiviti se bilo komu, i makar kakovu novu stanju. Ova rukovet Hervatah, ni u najboljih obstojnostih, uz ove susede, nemože ni sanjati o pravom narodnu obstanku. Dakle: ili Hervatska po svojoj povesti, i narodnosti, ili budi što hoće: umiranju mora konac biti. A Hervate i druge verstne narode Europa će radje terpiti na Iztoku, nego Rusiu. Ovim duhom odjeknu 1861. većina sabora hervatskoga. I dok se borismo za ustav naš i Ungarie, Magjari se upletoše u „od slučaja do slučaja", i priznadoše se krivcem neznav opravdati svoje postupanje 1848—9. U veljači 1861. izide ukaz da se nevoljničtvo u Rusii ukida, ter iz naše sredine čula se u onom saboru opomena na pogibel, koja onim ukinutjem zapreti u neizmernoj jakosti. A na 28. kolovoza 1861. u bečkom rajsratu dadoše

Digitized by Google

kao službeni odgovor: „Rusia je Ungariu osvojila, i bez svake obveze darovala caru Austrie“.

Recimo da je adresa onoga sabora rešena kako je pravo i po obe stranke koristno. Već onda koja 3,000.000 Hervatah zadovoljnih, imajućih svoj udes u svojih rukuh, dobivših poverenje, zauzetih za svojega kralja, bila bi učinila svoja povestnička čudesa, nebi bilo straha da će Talian na ovoj obali izkercati, vojska upotrebljena u ovih krajih, bila bi se mogla drugde namestiti; ako bi uztrebalo, bilo bi se našlo dobrovoljacah koji i Mariu-Tereziu obraniše, i 1848. monarkiu uzderžaše: — do Sadove ili nebi bilo došlo, ili bi ona bila sasvim drugačie izpala. Kroz ono 16 godinah, bili bi Hervati svoje pokrajine Turske osigurali, možda i dobili. A sigurno, za mnoge odnošaje, nastavše poslie 1861., nebi se znalo, i bilo bi odnošajah povoljniih Hrvatom i njihovu kralju.

I u oči Sadove, kad-no se drugi obmamljivaše sigurnostju i jakostju preziruć pogibelj, čuo se javno naš glas, opominjajući na priprave i posledice. Ali i onda više se marilo do glasovanja izgubljenikah nego do deržanja naroda i do obstojnostih. Drugim svatko, nami dogodjaj dade pravo.

I poslie onoga dogodjaja, koji dobiše vlasti, ponašaše se tako, kako se dolikuje samo nezahvalnikom nehtevšim priznati, nemogavšim zatajiti primljeno dobročinstvo. Oni učiniše sve što htedoše, i težko da su danas mirnii u duši neg smo mi, ili da im se budućnost lepša kaže nego nami.

VI

Rusia je od nekada smatrala nemačke deržavice za svoje obćine, i u njih je imala priklonosti. Kad-no se

Digitized by Google

ruski car odreče pravah u pitanju Šlezvig-Holštajna, razumni zaključiše iz ovoga odreknutja, pervoga odkako je Rusia, da je medju Rusiom i Praizkom savez, bio nebio pisan. Kad-no Rusia preznamenitu luku Kiel prepusti radje jačjoj Praizkoj nego slaboj Danskoj, o savezu onom nemogaše biti sumnje. Kad-no Rusia, bez svoje naknade, dopusti saterti Francezku i Praizkoj ojačiti se, očito bijaše da Rusia na Iztok smera. — Današnji prizori u Iztoku nenastadoše iznenada. Lamarmora dokaza da je Praizka, i prie Sadove, smatrala Terst nemačkim zemljištem. — Praizki „udarac u serdce“ ostade bez pogovora, i poslie Sedana postade zahtevom obstanka Praizke.

Uz tako jasne opomene iz vana, što se derži do nas, i kako nam je kod kuće?

Odlučujuća oseba Rusie zabaci i običnu uljudnost, i kaza knezu Thurn-Taxisu, pohodniku u ime svojega vladara, da, „putovanje ovoga u Galiciu neće terpiti“, ter ono već započeto, izostade. Snaga na kopnu i na moru nemogaše nadvladati nekolika sela hervatska, nego se ima kapitulacia Knezlaca. — Vladarčić, koj njegovu veličanstvu putovavšemu po Ungarii, neodpravi pohodnika, bude primljen u Beču kao podpun vladar. — S Rumunjskom, proti pravu i volji zakonita vladara, sklopljeni su medjunarodni ugovori. Priznanje pravah Pemske, bude obustavljeno, jer, kako novine bez prigovora kazaše, „Rusia nije posvetila ono priznanje“. — Pohodah, susednim vladarom, učinjeno je mnogo, ovi svoje povratiše uz put. Vladar neprijateljske deržave i njegov ministar primljeni su u Beču za izložbe, sa freneziom. Drugi vladar, putujuć na izložbu u Beč, moradiaše osebno posredovati proti namenjenim demonstraciam u Terstu. — Vešto pero pisalo u zagrebačkih novinah kako panslavizam podkapa Austriu; na izvanjski mig ono je pisanje obustavljeno. — Izvanjski ugled monarkie tako stoji, da nekoje godine lord

Digitized by Google

Russel zahteva pisma o bivšem zameršaju medju Francezkom i Nemačkom, pisma s istim Portugalom, i s Belgiom, samo neište ona s Austriom. Terzanje u iztočnu pitanju još gledamo. — Uz ove javne dokaze netrebova službena očitovanja: da se sledi „politika odkazana puta“, i zaludu se tumačilo da je to politika „zdrava uma“. U supor ovim pojavljenjem, još ima muževah, drugačie razumnih i plemenitih, koji nevide da je današnje uredjenje monarkie po osnovi i želji Rusie i Praizke. — Kroz desetak godinah, koliko se uz tu politiku potrošilo, koliko je težakah i koristne radnje izgubljeno! Pa čemu tolike žertve? — Izvanjski odnošaji naravska su posledica našega domaćega stanja, koje bar ćute i oni koji ga neznadu. U tom stanju čekamo razvijanje dogodjajah nemoguć nikamo.

VII

Do na sveršetak XVI. veka, dok sva Europa stenja pod groznim nevoljničtvom, Rusi biahu najslobodnii narod. Kod njih nebiaše sužanjah osim zarobah, dužnikah neverstnih platiti prama svojim verovnikom, i onih koji nemogav o sebi biti, podložiše se hotice drugomu. Svih trijuh verstah biaše jako malo. Koji nevojevaše za oslobodjenje od Mongolah, moradoše raditi za se i za vojnike. Sbaciv jaram tudjinca, Rusi dobiše premnogo zemlje, u koju puk naherli.

Ali pokazaše se rati Litve i drugi. Dakle opet nebiaše moguće pustiti da obstojeća sela propadnu i da deržava nuždni, skoro jedini prihod izgubi. Preselivanje bude omedjašeno na dva tjedna u godini; nu često izigrano, i napokon redarstvenim putem posve zabranjeno. Zabranom preselivanja svezan je seljanin na grudu, bilo deržave, bilo navlastnika. Izuzev onu privezanost, seljanom Rusie

Digitized by Google

u pogledu blagostanja biaše bolje neg igde u Europi, osim u Turskoj. Ali uz ono stanje većine naroda nemogaše biti napredka u znanostih, u obertih, u tergovanju, ni u istom težačtvu. Ukinuti to stanje biaše obćenita želja, ali biaše težkoćah. Izsluženi vojnik postaja slobodnim. Time bi s vremenom bilo nestalo nevoljničtva, dok je drugde po Europi vojnik svoje nevoljničtvo učverstjivao. Ali ono ukinutje činiaše se Rusom prekasno, ter god. 1861. bude ne samo nevoljničtvo ukinuto, nego, što nigde drugde, bude seljanom osiguran obstanak zemljom, ter bivši nevoljnici već god. 1861. dobiše onu slobodu, koja drugovom njihovim u hvaljenoj Praizkoj zapade stopervo 1872. Time se, u miru, obavi najznamenitii prevrat za kerstjanskih vremenah. Ustavu, zastupstvu, položen je temelj kroz „zemstva“, zastupstva guberniah.

Ako se primeri prihod Rusie s prihodom drugih zemaljah, ter se onde odračuna prevelik dohodak iz deržavnih imanjah i rudah, vidi se kako su ništetni tereti u Rusii.

U „znanstvenoj knjižnici medjunarodnoj“ sjaju i ruski učenjaci, ter se ona sbirka tiska ruski, kako i francezki, i englezki, i talianski, i nemački, pak učenjaci ovih narodah dostoje se čitati ruske „barbare“, i u ruskom „despotizmu“ ima onoga bilja plemenita, za koje se nezna u nekojih „ustavnih“ deržavah. Prosvetljeni Rusi, poznavalci Europe i staležah, u seljaninu traže budućnost, snagu, veličanstvo: pojavljenje koje se još pokazalo samo kod starinskih Rimljanah. Poslie ovoga rata Rusi će dobiti potrebitih polakšicah. Glavni nezadovoljnici, „urotnici“, „nihiliste“ Rusie, najodličnii su muži po staležu, po imatku i po znanju, njihovo rovanje mora prestati, i postati najčistiim i najzakoniim otačbeničtvom, dok im se dopusti javne posle razpravljati slobodnie i javno, a to vreme nije daleko. Kako nekad gerčtina raztrova rimsko carstvo, tako nemačka sduha raztače Europu i Ameriku.

Digitized by Google

Sama Rusia trebi tu sduhu, i naskoro može od nje očistjena biti.

Na mesto motriti trezno, i ocenjivati dostojno napredovanje Rusie, na mesto s njom sporediti, narodom slobodu, blagostanje prava dati, ter učiniti da ovi imaju što branit i da se nemoraju drugde boljemu nadati; kako se radilo nekad u Talii i u Nemačkoj ter se ocernjivanjem protivnikah, ubijanjem volje i snage narodah iz same meržnje do sjedinenja onih zemaljah stvorila ona sjedinenja, tako evo sustavno se radi o sjedinenju nove, u svakom pogledu najznamenitie deržave.

Rusia ima jaka i široka pleća i može podneti udaracah. Od deržave koja je susednu bivšu deržavu krivim novcem obterpala, koja je drugoj susednoj deržavi ponudila posredovanje proti Turskoj, a ovu proti onoj razjarivala, koje najvišji dostojanstvenik, za obseniti susedna vladara, svojoj ženi zadade poštenu reč da neima ugovora koj davno biaše podpisan, koja u svoja odlikovanja daje nepravu vrednost, kojoj je licumerje i u priliki nevera, povestničkom, kao bitnom bilegom: od te deržave nije ni Rusia sigurna. Ali Rusia to zna i u vreme najžestje besnotje ove, kako Rusi kažu, životinje ščetine, pokaza zube i dokaza da ova životinja po Rusiu još nije orogatila, — Rusia to dokaza kad-no nepriznade vladu Serrana, kad-no zabrani na Francezku navalit, i kad-no proti svemu rokćanju, uvede carinu u zlatu.

Ako bude sgode, ili se kod južna suseda nenajde većji dobitak, ona nevera bude se i za današnjega zameršaja pokazati. A sveršio se današnji rat kako mu drago Rusia vodi sustavnu politiku koju drugde zovu idealističkom; Rusia je zaslužila i dobila priklonost u Iztoku i u susedstvu; nadvladana, i makar okresana, ona se od dana do dana baca zazbilja svom snagom za srušiti gnjilež susedan; dobitnica, ona će urediti stvari tako da za nju dozrijavaju.

Digitized by Google

Ruska vojska 1849. ode iz Ungarie jer desetak milionah dušah, bivših viklo na slobodu i na blagostanje, nepristade u sustav Rusie, nego moradiaše za-nj pripraviti se. S ruske sduhe udari Austria, poslie 1849. poznanom brazdom. — Kako je u Austrii, potkana osnova Rusie, za sada, dosta pokažuju demonstracie koje bivaju za Rusiu, ako se prispodobe s onimi za krimskoga rata.

Narod poljački, žertvovavši se za Europu samo na svoju nesreću, počimlje progledavati i uvidjati da mu neostaje druga van sljubiti se s narodom kojemu se nemože oteti i kojega je budućnost.

Narodu koj, bilo s česa, nemože osebno živeti, samo preostaje: ili tražiti čim boljega skerbnika, ili pomešati se u najsrodniu i najbolju zadrugu. I Poljakom ostaje taj izbor. Samo s Rusi oni mogu, ako i ne kao narod, a ono kao ljudi, srećni biti, postati sinovi prevelike domovine, činitelji presjajna preporodjenja čovečanstva: svojim duhom iz Rusah učiniti ono, što bi bili mogli i morali, da budu čemu, Gerci iz Macedonacah i drugih susedah učiniti.

Hervatom,* katolikom, namenjena je dosadanja zanešenost Poljakah. U oči današnjega rata, kad-no se još moglo raditi, ne s izgledom na siguran uspeh, nego s častju i s duševnostju, izišla je izjava u duhu hervatske stranke prava. Na nju je odgovoreno po navadi. Dakle, kada nastanu dogodjaji koji nemogu izostati, kada se praktičnost pokaže obsenom, umišljena jakost i gospodstvo herdjom, ova stranka branivša samo pravo i obćenitu korist, a obranivša samo svoju čast, gledajuć da Hervati negube ništa, a da metafizičke moći propadaju sa svojim delom, — ova će stranka mirno moći šaljivu izreku na preozbiljnu stvar uporaviti:

„Tu l'as voulu, Georges Dandin.“

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

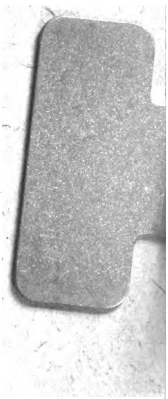

Digitized by Google

Digitized by Google